

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ, ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΣΤΥΦΙΛΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ *

Υπό ΝΙΚΟΥ Γ. ΚΟΝΔΥΛΗ

Εισαγωγή: Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομικὴ φιλολογία, ἡ ἀναφερομένη, ἀπὸ ἐφηρμοσμένης πλευρᾶς, εἰς τὰ θέματα τῶν βιομηχανικῶν ἐξελίξεων, τῆς βιομηχανικῆς συγκεντρώσεως, τῆς ἀστυφιλίας καὶ τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως ἐν Ἑλλάδι, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι λίαν πτωχὴ, παρὰ τὴν αὔξουσαν προσοχὴν, ἣτις ἀπὸ τινος ἤρχισεν νὰ δίδεται εἰς τὰ αἷτια καὶ τὰς συνεπείας τῶν προβλημάτων τούτων. Εἶναι κατὰ συνέπειαν, νομίζω, ἐντελῶς δικαιολογημένη ἢ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μνεία ἐνταῦθα τῆς προσφάτου ἐκδόσεως τοῦ Κέντρου Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν *The Morphology of Greek Industry*», τὴν ὁποίαν ἐπεμελήθη ὁ κ. Γ. Κουτσομάρης καὶ εἰς ἣν ἀφιερῶται μία συνοπτικὴ μὲν, ἀλλὰ λίαν περιεκτικὴ ἀνάλυσις τῆς *Location Pattern* τῆς Ἑλληνικῆς Βιομηχανίας.

Ἡ παροῦσα εἰσήγησις ἔχει ὡς κεντρικὸν θέμα τὸ πρόβλημα τῆς ἀστυφιλίας ἐν Ἑλλάδι, μὲ συνδεόμενα μετ' αὐτοῦ θέματα τὴν βιομηχανικὴν ἐξέλιξιν καὶ βιομηχανικὴν συγκεντρωσιν ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως.

Ἡ Ἑλλὰς διαιρεῖται ὡς γνωστόν, εἰς δέκα γεωγραφικὰ διαμερίσματα, ἐξ ὧν τὸ μικρότερον, ἡ περιοχὴ Ἀθηνῶν—Πειραιῶς, ἔχει ἔκτασιν 401 τετρ. χιλ. καὶ πληθυσμὸν (1961) 1.853.000 κατοίκων, τὸ δὲ μεγαλύτερον ἡ Μακεδονία, ἔκτασιν 33.900 τετρ. χιλ. καὶ πληθυσμὸν 1.890.000 κατοίκων. Τὰ διαμερίσματα ταῦτα ὑποδιαιροῦνται περαιτέρω εἰς πεντήκοντα Νομοὺς, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὰς περιφερειακὰς διοικητικὰς μονάδας τῆς χώρας.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1961, ὁ συνολικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας ἀνέρχεται εἰς περίπου 8.400.000 ἄτομα, συγκρινόμενος πρὸς 7.460.000 κατὰ τὸ 1940 καὶ 7.630.000 κατὰ τὸ 1951. Ἡ μέση ἔτησις αὔξεισις τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὴν δεκαετίαν 1951-1961 ἀνῆλθεν εἰς 0,9% ἀνατοκιστικῶς. Κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον, ὁ πληθυσμὸς τῆς κεντρικῆς περιοχῆς (περιοχὴ Ἀθηνῶν—Πειραιῶς) ἠρξήθη κατὰ 34,4%—ἤτοι ἀπὸ 1.378.000 ἄτομα κατὰ τὸ 1951 εἰς 1.853.000 κατὰ τὸ 1961.

* Ἀνακοίνωσις γενομένη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἑταιρείαν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τὴν 17ην Ἀπριλίου 1964.

Τούτο σημαίνει ότι περίπου 60% της συνολικής αύξησεως του πληθυσμού της χώρας κατά την εν λόγω περίοδον, απερροφήθη υπό της κεντρικής περιοχής. Τò φαινόμενον τούτο πιθανώς είναι μοναδικόν εις τόν κόσμον. Κατά την άμέσως δέ προηγουμένην δεκαετίαν 1940-1951, τούτο υπήρξεν περισσότερο ακόμη έντονον. Κατ' αυτήν την περίοδον ó συνολικός πληθυσμός της χώρας ηύξήθη κατά 2,3% ή κατά 170.000 περίπου άτομα, ένφ ό πληθυσμός της κεντρικής περιοχής ηύξήθη κατά 22,6% ή κατά 260.000 άτομα. Η κεντρική δηλαδή περιοχή απερρόφησεν ού μόνον όλόκληρον την αύξησιν του πληθυσμού όλόκληρου της χώρας αλλά και 90.000 άτομα επί πλέον εκ του έπαρχιακού πληθυσμού, μέγεθος άντιστοιχούν πρòς επί πλέον 53% περίπου της εν λόγω αύξησεως.

Προκειμένου νά εξετάσωμεν την σχέσιν και την συσχέτισιν μεταξύ βιομηχανικών εξελίξεων, βιομηχανικής συγκεντρώσεως και άστυφιλίας εις την χώραν μας, θά έπεθύμουν νά αναφερθώ δι' όλίγων εις ώρισμένα σημεία της προσφάτου οικονομικής μας ιστορίας.

Κατά την περίοδον τετραετοϋς έχθρικής κατοχής, τò μέγιστον μέρος του παγίου κεφαλαίου της χώρας κατεστράφη τελείως. Οί κατακτηται κατέσπρεψαν ή μετέφερον εις τās χώρας των τόν-μηχανικών έξοπλισμόν πλείστων εργοστασίων, κτίρια έπυρπολήθησαν, λιμένες, όδοί, γέφυραι κλπ. άνεινάχθησαν, κατεστράφησαν τά μέσα και τά έργα συγκοινωνιών και επικοινωνιών και μέγα μέρος του οικιστικού κεφαλαίου και των πλουτοπαραγωγικών πηγών, ένφ ή οικονομική δραστηριότης περιωρίσθη εις τò ελάχιστον. Η ένοπλος, ένεργητική άντίστασις του έλληνικού λαού—κατ' άντίθεσιν πρòς την παθητικήν άντίστασιν άλλων μικρών χωρών της Εϋρώπης, αί όποίαι επίσης κατεκτήθησαν υπό του "Αξονος—υπήρξεν εις εκ των κυρίων λόγων της τολαύτης συμπεριφοράς των κατακτητών και των καταστροφών τούτων. Υπολογίζεται ότι ή ζημία του παγίου κεφαλαίου της χώρας κατά την διάρκειαν της κατοχής υπερέθη τά 8,5 δισεκατομμύρια δολάρια, ήτοι άνήλθεν εις τò πενταπλάσιον περίπου του Έθνικού Εισοδήματος της Ελλάδος κατά τò 1940. Σχεδόν ό,τι είχε δημιουργηθή, με θυσίας, κόπους και αίμα εις την χώραν επί όλόκληρους γενεάς κατεστράφη, δέν έλαβε δέ χώραν σχηματισμός νέου κεφαλαίου. Η βιομηχανική παραγωγή σχεδόν εξηφανίσθη, εκατοντάδες χιλιάδες ατόμων απέθανον εκ πείνης, άνεπτύχθη μία εκτεταμένη μαύρη αγορά και εις πρωτοφανής εις την οικονομικήν μας ιστορίαν πληθωρισμός, έπλήγησαν δέ σοβαρώτατα ή πίστις και ή αξία του νομίσματος.

Έπί πλέον δέ, όπερ και σημαντικώτερον κατά την γνώμην μου, διηρέθη τò έθνος και άνεπτύχθησαν δξύταται πολιτικοί αντιθέσεις, αί όποίαι είχαν ώς συνέπειαν σοβαρωτάτην πτώσιν του ήθικου του λαού και μειωμένην διάθεσιν τούτου πρòς άνασυγχρότησιν της χώρας.

Ἀπὸ τοῦ 1945 μέχρι τὸ 1947 ἡ Κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ θέσῃ ἐν ἐφαρμογῇ ἓν πρόγραμμα ἀνασυγκροτήσεως τῆς χώρας, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Συμμάχων. Ὁρισμένα μέτρα ἐλήφθησαν ἐν προκειμένῳ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὑποκινήσεως τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος.

Περὶ τὰ μέσα ἔτιμος τοῦ 1947 ἡ προσπάθεια ἀνεκόπη, λόγῳ τῆς δράσεως τῶν ἀνταρτῶν εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἢ ὅποια σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεξετάθη ὥστε νὰ λάβῃ τὴν μορφήν ἀληθοῦς ἐμφυλίου πολέμου, διαρκέσαντος μέχρι τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1949. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐδημιουργήθη κλίμα φοβίας καὶ ἀνασφαλείας εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἐν ἑκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ ἀθρόα συρροή πληθυσμοῦ καὶ ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν, φαινόμενον παρατηρηθὲν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς.

Τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου εὔρεν τὴν χώραν εἰς αἰκτρὰν κατάστασιν, ἢ ὅποια ἔτιμος ἐβεβητοῦτο σὺν τῷ χρόνῳ. Ἡ σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ ΝΑΤΟ, ἡ ἀπάλυνσις τῆς διεθνοῦς ἐντάσεως καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, ἐδημιούργησαν νέον αἶσθημα ἀσφαλείας καὶ σχετικῆς πολιτικῆς σταθερότητος, ἢ ὅποια ἐπέτρεψεν εἰς τὴν διοίκησιν ἀκριβεστέραν στάθμισιν καὶ περισσότερον μακροχρόνιον σχεδιασμὸν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας.

Ἡ κατασκευὴ ἔργων βασικῆς ὑποδομῆς—ὁδῶν, λιμένων, σιδηροδρομικοῦ δικτύου, τηλεπικοινωνιακοῦ συστήματος κλπ.—καθὼς καὶ ἡ ἐπισκευὴ καὶ ἐπέκτασις ὀρισμένων βιομηχανιῶν, κυρίως εἰς τὸ πεδίου τῆς κλωστοῦφαντουργίας, τῆς χημικῆς βιομηχανίας, τῆς βιομηχανίας οἰκοδομικῶν ὑλικῶν κ.ἄ. ἤρχισεν ταχέως μετὰ τὸ τέλος τοῦ συμμαχοπολέμου. Σοβαρὰ προσπάθεια κατεβλήθη ἐπίσης διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς παραγωγῆς καὶ διανομῆς ἡλεκτρικῆς ἐνεργείας.

Τὸ κύριον ἔργον τῆς μεταπολεμικῆς ἀνασυγκροτήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας ἤρχισεν τὸ 1953, μὲ τὴν λήψιν μιᾶς σειρᾶς σημαντικῶν κυβερνητικῶν μέτρων, σκοποῦντων εἰς τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Μνημιονεύομεν, μεταξὺ τῶν μέτρων τούτων, τὴν μεταβολὴν τῆς συναλλαγματικῆς ἰσοτιμίας (ὑπατίμησιν τῆς δραχμῆς ἔναντι τοῦ δολλαρίου κατὰ 50%), τὰ μέτρα τὰ τείνοντα εἰς τὴν νομισματικὴν σταθερότητα καὶ τὴν αὔξησιν τῶν καταθέσεων καὶ τῶν συναλλαγματικῶν καὶ τραπεζικῶν ἀποθεμάτων, τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔμπορίου, τὴν νομοθεσίαν περὶ προστασίας τῆς ἐπαρχιακῆς βιομηχανίας καὶ τὴν νομοθεσίαν περὶ παροχῆς προστασίας καὶ κινήτρων εἰς ἐπενδυτὰς κεφαλαίων ἐξωτερικοῦ.

Ἡ βιομηχανικὴ—καί, γενικώτερον, ἡ οἰκονομικὴ—ἀνάπτυξις τῆς χώρας δὲν εἶναι, βεβαίως, οὔτε ἡ ἐπιθυμητὴ τοιαύτη οὔτε, ἐνδεχομένως, ἐκείνη

ή οποία θα ήδύνατο να είναι. Παρά ταύτα, ώρισμένοι πρόοδοι έπετεύχθησαν από το 1953 και έντεθεν. Ούτω ο πληθυσμός άνήλθεν από 7.893.000 άτομα το 1954 εις 8.520.000 άτομα το 1963, ήτοι ηύξήθη κατά 7,6% περίπου ή κατά 0,75% έτησίως άνατοκιστικώς. Κατά το ίδιο χρονικόν διάστημα, το έθνικόν εισόδημα, εις σταθεράς τιμάς 1954 ηύξήθη από 49.696 έκατομμύρια εις 85.900 έκατομμύρια δραχμάς, ήτοι κατά 72% περίπου ή κατά 6,1% έτησίως, το εισόδημα εκ μεταποιήσεως ηύξήθη από 9.342 εις 17.000 έκατομμύρια δραχμάς, ήτοι κατά 82% ή κατά 7,2% έτησίως, και το εισόδημα εξ ήλεκτρικής ένεργείας από 317 εις 1.485 έκατομμύρια δραχμάς, ήτοι κατά 468% ή κατά 18% έτησίως. Έκτός τής ήλεκτρικής ένεργείας, αί πλέον έντυπωσιακάι εξέλιξεις έσον άφορά την βιομηχανίαν έσημειώθησαν εις τούς τομείς παραγωγής ήλεκτρικών συσκευών, οικοδομικών ύλικών, μηχανημάτων και χάρτου.

Έξ άλλου, μερικά σημαντικά «μεταβολάι δομής» έλαβον χώραν ώς πρός την διάρθρωσιν τής βιομηχανικής παραγωγής μετά τον πόλεμον. Η ποσοστιαία συμβολή των κλάδων τής χημικής βιομηχανίας, τής βιομηχανίας κατασκευής μηχανών και συσκευών, τής βιομηχανίας κατασκευής μέσων μεταφοράς, τής βιομηχανίας τροφίμων και τής βιομηχανίας οικοδομικών ύλικών, ηύξήθη, κυρίως εις βάρος τής κλωστούφαντουργικής βιομηχανίας και τής βιομηχανίας ειδών ίματισμού.

Σύνθεσις τής Έλληνικής Βιομηχανίας, 1952 και 1962 :

	1952	1962
1. Τρόφιμα, ποτά, καπνός	20.0	21.3
2. Κλωστούφαντουργικά προϊόντα	16.8	12.9
3. Ίματισμός	19.2	12.8
4. Προϊόντα ξύλου και φελλού	7.0	7.1
5. Χάρτης και εκτυπώσεις	6.6	4.8
6. Χημικά προϊόντα	10.7	13.0
7. Οικοδομικά ύλικά	4.2	5.2
8. Μεταλλουργικά προϊόντα	1.4	2.1
9. Προϊόντα κατεργασίας μετάλλου, μηχαναί και ήλεκτρικά προϊόντα και συσκευαί	9.8	12.7
10. Κατασκευή μέσων μεταφοράς	1.3	5.2
11. Λοιπά	3.0	2.9
	100.0	100.0

Ποῖαι εἶναι αἱ σημαντικώτεραι διαφοραὶ εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἑλλάδος πρὸ καὶ μετὰ τὸν δευτέρου παγκόσμιου πόλεμου; Ἐν πρώτοις, πρὸ τοῦ πολέμου ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία ἦτο κυρίως βιομηχανία παραγωγῆς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ἐνῶ μετὰ τὸν πόλεμον περισσοτέρα ἔμφασις ἐδόθη εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν λεγομένων βασικῶν βιομηχανιῶν ἢ βιομηχανιῶν - κλειδῶν. Μερικαὶ βαρεῖαι βιομηχανικαὶ μονάδες ἰδρύθησαν καὶ εὐρίσκονται ἤδη ἐν λειτουργίᾳ—ἐν διύλιστήριον πετρελαιοειδῶν, ἐν ναυπηγείον, ἐν σύμπλεγμα λιγνίτου, ἐν ἔργοστάσιον σιδηροκιελίου κ.ἄ., ἐνῶ εὐρίσκονται ὑπὸ κατασκευῆν ἢ προβλέπονται διὰ τὸ ἐγγὺς μέλλον ἐν ἔργοστάσιον ἀλουμίνιου, δύο χαλυβουργεῖα, ἐν πετροχημικὸν σύμπλεγμα κ.ἄ.

Δεύτερον, ἡ ποσοστιαία αὐξήσις τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καὶ ἡ παραγωγικότης ἐν τῇ βιομηχανίᾳ εἶναι ὑψηλοτέρα σήμερον, ἀπὸ ὅτι ἦτο πρὸ τοῦ πολέμου. Συμφώνως πρὸς τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τελευταίας δεκαετίας ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή ἐδιπλασιάσθη, ἐνῶ ἡ ἀπασχόλησις ἐν τῇ βιομηχανίᾳ παρέμεινεν σταθερὰ—ὅπερ σημαίνει διπλασιασμὸν τῆς κατ' ἐργαζόμενον ἐκροῆς. συνεπεία καλυτέρας ὁργανώσεως τῆς ἐργασίας, ὀρθολογικωτέρας διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, εἰσαγωγῆς αὐτομάτων μηχανῶν κλπ.

Καὶ τρίτον, ὅπερ καὶ σημαντικώτερον διὰ τὴν παρούσαν εἰσήγησιν, ἡ συγκέντρωσις τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Σαρωνικοῦ Κόλπου παραλιακὸν τμήμα τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς, ἀπὸ τὰ Μέγαρα ἕως τὸ Σούνιον, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, τὴν λεγομένην «κεντρικὴν περιοχὴν», ἐγένετο πλέον ἔντονος μετὰ τὸν πόλεμον.

Ὁ ὕδροκέφαλος : Ποῖοι εἶναι οἱ λόγοι τῆς, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, τεραστίας μετακινήσεως καὶ ἐγκαταστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς Ἀθήνας; Ὄφειλεται τοῦτο εἰς τὴν ἔλξιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ ἡ ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένη βιομηχανία, ἢ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον—δηλαδή ἡ βιομηχανία ἐγκατεστάθη εἰς Ἀθήνας ἐπειδὴ εὗρεν ἐκεῖ ἐνυπάρχουσαν ἤδη ἐργατικὴν δύναμιν καὶ καταναλωτικὴν ἀγοράν; Ἄς ἐξετάσωμεν περισσότερον ἐκ τοῦ πλησίον τὸ πρόβλημα.

Ἐπὶ τέσσαρας σχεδὸν αἰῶνας (1453-1828) ἡ σημερινὴ Ἑλλάς εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, ἀπελευθερωθεῖσα κατόπιν αἱματηρᾶς ἐπταετοῦς ἐπαναστάσεως τὸ 1829 καὶ ἀποκτήσασα τὰ σημερινὰ τῆς ἐδάφη διὰ διαδοχικῶν ἀγώνων, οἱ ὅποιοι διήρκεσαν μέχρι προσφάτως. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας, τόσον διὰ λόγους ἀσφαλείας, ὅσον καὶ διότι οἱ Τούρκοι κατέλαβον διὰ λογαριασμὸν τῶν τὰ πεδινὰ καὶ εὐφορα μέρη, μετεκινήθη πρὸς τὰ ὄρεινὰ διαμερίσματα.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ὁ ὄρεινός πληθυσμὸς ἤρχισε κατερχόμενος εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου ἀπηλλοτριώσε τὰ τσι-

φλίκια τῶν Τούρκων καὶ προέβη εἰς τὴν ἴδρυσιν, ἢ τὴν ἀνάπτυξιν προὔπαρχουσῶν, πόλεων καὶ χωριῶν, ἔνθα ἤρχισεν ἀναπτυσσομένη ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, αἱ «περιφερειακαὶ» αὐταὶ πόλεις ἐγένοντο τοπικαὶ πρωτεύουσαι καὶ ἤρχισαν προσελκύουσαι πληθυσμὸν εὐθέως ἐκ τῶν ὀρεινῶν μερῶν καὶ ἐκ τῶν πέριξ πεδιάδων.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ Ἀθήναι, μίᾳ μικρᾷ πόλιν τὸ 1829, ἐγένετο ἡ πρωτεύουσα τῆς χώρας—ἀλλ' ὄχι μόνον αὐτό. Λόγω τῆς ὀργανωτικῆς ἀναρχίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ νεοσύστατον Κράτος, ἡ δημοσία διοικήσεις καὶ ἐξουσία, ἀπρογραμμάτιστος καὶ στερουμένη ὀργανωτικῶν κατευθύνσεων καὶ προσανατολισμῶν, συνεκεντρώθη θαθμιαῶς εἰς Ἀθήνας, ἡκολουθήθη δὲ ὑπὸ τῶν οἰκονομικῶν καὶ τραπεζικῶν ἰδρυμάτων, τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν κ.ο.κ., μὲ συνέπειαν τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς καταναλωτικῆς ἀγορᾶς, ἀποτελουμένης ἐκ κρατικῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων, ἀμειβομένων ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ παραγωγικῆς δραστηριότητος λαμβανούσης χώραν ἐντὸς τῆς περιοχῆς, ἀγορᾶς δὲ ὑψηλῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως, δεδομένης τῆς συγκριτικῶς ὑψηλῆς ἀμοιβῆς τῶν ὑπαλλήλων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἡ ἀγορὰ αὕτη προσεῖλκυσε, ὡς ἦτο φυσικόν, τὴν βιομηχανίαν, ἡ ὁποία μὲ τὴν σειρὰν τῆς προσεῖλκυσε ἐργατικὸν δυναμικὸν ἐκ τῆς ὑπαίθρου. Τριτογενεῖς δραστηριότητες ἤρχισαν παραλλήλως νὰ ἀναπτύσσωνται καὶ νὰ προσελκύουν ἐπίσης πληθυσμὸν. Περισσότερος πληθυσμὸς σημαίνει μεγαλυτέραν καταναλωτικὴν ἀγορὰν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς βιομηχανίας, διὰ τὴν κάλυψιν τῆς ὑψηλοτέρας ζήτησεως. Ὁ φαῦλος κύκλος ἀπαξ καὶ ἤρχισεν ἀνεπτύχθη μὲ συνεχῶς ἐπιταχυνόμενον ρυθμὸν.

Ἄν καὶ ἀπὸ ἀπόψεως «φυσικῶν» πλεονεκτημάτων τόπου ἐγκαταστάσεως (π.χ. πρῶται ὕλαι, ὕδωρ, στερεὰ καύσιμα—ὡς λιγνίτης κλπ.) ἡ περιοχὴ Ἀθηνῶν—Πειραιῶς εἶναι πτωχὴ, οἱ βιομήχανοι ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν διότι ἀνακαλύπτουν ὅτι τὰ «τεχνητὰ» πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα αὕτη προσφέρει, εἶναι περισσότερον σημαντικά. Ἡ συγκέντρωσις τῆς δημοσίας διοικήσεως καὶ ἐξουσίας, ὑπὸ τὴν εὐρείαν τῆς ἔννοιας, καθιστᾷ εὐκολωτέραν δι' ἓνα βιομήχανον ἐγκατεστημένον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τὴν ἐπίτευξιν τραπεζικῶν πιστώσεων, τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀπαιτουμένων γραφειοκρατικῶν διατυπώσεων διὰ τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ὑλῶν, μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ κλπ., τὴν πληροφόρησίν του ἐπὶ τῶν τεχνικῶν ἐξελίξεων τοῦ κλάδου του, τὴν λήψιν τεχνικῆς καὶ ἄλλης θηθείας ἐκ μέρους τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν, τὴν ἀνεύρεσιν ἐιδικευμένου προσωπικοῦ, τὴν συμμετοχὴν εἰς κρατικὰς προμηθείας, κ.ἄ. Ἡ εὐρεῖα ἀγορὰ—ἀποτέλεσμα τῆς συγκεντρώσεως τῆς διοικήσεως—, τὰ τεχνητὰ πλεονεκτήματα, ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, καὶ ὄρισμένοι ἄλλοι λόγοι σπουδαίας ἱστορικῆς σημασίας—ὡς τὰ ἄλλοτε ἰσχύοντα διαπύλια τέλη μὲ τὰς συμπαρμαρτούσας διατυπώσεις καὶ ἐλέγχους, ἡ ὑψηλοτέρα ἀσφάλεια κλπ., συν-

ετέλεσαν εις τήν συγκέντρωσιν τής βιομηχανίας εις τήν κεντρικήν περιοχήν.

Σήμερον, περίπου τό έν τέταρτον του συνολικού πληθυσμου τής χώρας κατοικεί εις τήν περιοχήν αυτήν. Διά να αντιληφθῆ τις τί σημαίνει τούτο, ας σκεφθῆ πρός σύγκρισιν μίαν Νέαν Υόρκην ἢ μίαν Ουάσιγκτων μέ πληθυσμόν 45 εκατομμύρια, μίαν Μόσχαν μέ πληθυσμόν 50 εκατομμυρίων, ἢ έν Πεκίνον μέ 150 εκατομμύρια.

Ὁ πληθυσμός τής περιοχῆς Ἀθηνῶν - Πειραιῶς αὐξάνεται μέ πολύ ταχύτερον ρυθμόν ἀπό ὅτι ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμός τής χώρας, ὡς δεικνύεται ὑπό τής κατωτέρω στατιστικῆς ἀναλύσεως, ἀφορώσης τήν μέσην ἐτησίαν αὐξησιν του πληθυσμου κατά τήν δεκαετίαν 1951 - 1961 :

— Ὑπαιθρος χώρα ἤτοι ὀλόκληρος ἡ χώρα, πλὴν τῶν ἀστικῶν κέντρων πληθυσμοῦ 10.000 κατοίκων καί ἄνω) : αὐξησις μηδέν. Ἡτοι ὁ πληθυσμός ἀπό 4.752.807 ἄτομα κατά τό 1951 ἐγένετο 4.760.448 ἄτομα τό 1961.

— Ἀστικά κέντρα (ἤτοι πόλεις 10.000 κατοίκων καί ἄνω, περιλαμβανομένης τής περιοχῆς Ἀθηνῶν - Πειραιῶς) : αὐξησις καθ' ὅλην τήν δεκαετίαν 26%, ἤτοι μέση ἐτησία αὐξησις 2,25% (ἀνατοκιστικῶς).

— Ὀλόκληρος ἡ χώρα, ἤτοι ὑπαιθρος καί ἀστικά κέντρα, μὴ περιλαμβανομένης τής περιοχῆς Ἀθηνῶν - Πειραιῶς : αὐξησις καθ' ὅλην τήν δεκαετίαν 9,9%, ἤτοι μέση ἐτησία αὐξησις 0,9% (ἀνατοκιστικῶς).

— Περιοχή Ἀθηνῶν - Πειραιῶς : αὐξησις καθ' ὅλην τήν δεκαετίαν 34,4%, ἤτοι μέση ἐτησία αὐξησις 3% (ἀνατοκιστικῶς).

Ὁῦτω ἐδημιουργήθη ὁ πληθυσμιακός ὑδροκέφαλος—ἀλλὰ δυστυχῶς δέν ἀπέμεινεν μόνον πληθυσμιακός. Ὁ ρυθμός τής οικονομικῆς καί πολιτιστικῆς συγκεντρώσεως ὑπῆρξεν ἀκόμη περισσότερον ἐντυπωσιακός. Συμφώνως πρός τὰ διαθέσιμα στοιχεία, αἱ 660 ἐκ τῶν 1.000 κυριωτέρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων τής χώρας εὐρίσκονται ἐγκατεστημένοι εις τήν περιοχήν αὐτήν, ἐνῶ αἱ πλεῖσται ἐκ τῶν ὑπολοίπων 340 ἔχουν τήν ἔδραν των εις τήν έν λόγφ περιοχήν, εις ἣν παράγεται καί τό μέγιστον μέρος τής ἀκαθαρστοῦ ἀξίας τής βιομηχανικῆς παραγωγῆς. Οὐχί δέ μόνον ἡ δημοσία διοίκησις, ἀλλά σχεδόν καί ὅλοι οἱ δημοσίου χαρακτήρος ὀργανισμοί ἐδρεύουν ἐπίσης εις τήν περιοχήν αὐτήν. Ὅλαι αἱ Τράπεζαι καί τὰ οικονομικά ἰδρύματα ἔχουν ἐνταῦθα τήν ἔδραν των, τὰ μεγαλύτερα καταστήματά των καί πραγματοποιοῦν ἐνταῦθα τό μεγαλύτερον μέρος του κύκλου τῶν ἐργασιῶν των. Ἐκ τῶν ἔνδεκα ἰδρυμάτων ἀνωτάτης μορφώσεως, τὰ ὅποια διαθέτει ἡ χώρα, τὰ ἐπτὰ εὐρίσκονται εις τήν περιοχήν Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, ὡς καί αἱ εἰδικαί κρατικά σχολαί - στρατιωτικάί, ἀστυνομικάί κλπ. Πλέον του ἡμίσεος τῶν ἐπαγγελματικῶν καί τεχνικῶν σχολῶν τής χώρας—καί αἱ πλέον σημαντικά—εὐρίσκονται ἐπίσης εις τήν περιοχήν αὐτήν, ὡς καί αἱ ἐγκαταστάσεις ἀθλητισμοῦ καί φυχαγωγίας.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1961, περίπου 25.700 κλινὰι νοσοκομείων, κλινικῶν, ὑγειονομικῶν σταθμῶν καὶ κέντρων εὐρίσκονται εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, μόλις δὲ 23.100 εἰς ὀλόκληρον τὴν ὑπόλοιπον χώραν. Ἐκ τῶν 1.600 φαρμακείων ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος τὰ 700 εὐρίσκονται εἰς Ἀθήνας - Πειραιᾶ, ἐκ δὲ τῶν 10.400 ἰατρῶν καὶ ὀδοντιάτρων τῆς χώρας οἱ 5.700 εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν.

Περίπου 62% τῶν συνολικῶς κυκλοφορούντων αὐτοκινήτων εἰς τὴν χώραν (τὰ 74% τῶν αὐτοκινήτων Ι.Χ.) κυκλοφοροῦν εἰς αὐτὴν τὴν περιοχὴν, εἰς τὴν εἰσπράττονται καὶ τὰ 70% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἀμέσων φόρων. Κατὰ τὸ 1963, ἡ περιοχὴ Πρωτευούσης ἐκάλυπεν τὰ 57% τῶν εἰσιτηρίων κινηματογράφου ὀλοκλήρου τῆς χώρας, τὰ 56% τῶν εἰσιτηρίων θεάτρων πρῶζας, τὰ 74% τῶν εἰσιτηρίων μουσικῶν θεάτρων καὶ τὰ 56% τῶν εἰσιτηρίων λοιπῶν θεαμάτων. Τὰ 60% τῶν μεταβιβάσεων οἰκοπέδων ὀλοκλήρου τῆς χώρας, τὰ 26% τῶν μεταβιβάσεων οἰκοδομῶν καὶ τὰ 76% τῶν μεταβιβάσεων διαμερισμάτων ἀφοροῦν ἐπίσης τὴν περιοχὴν Πρωτευούσης, ὡς καὶ τὰ 34% τοῦ συνόλου τῶν δημοσίων τεχνικῶν ἔργων τῆς χώρας. Ἡ περιοχὴ Πρωτευούσης ἔχει καταστῆ ὄχι μόνον πληθυσμιακός, ἀλλ' ὀλοκληρωτικὸς—οἰκονομικός, κοινωνικός, πολιτιστικός—ὑδροκέφαλος.

Δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς εἰσέτι περιφερειακοὶ λογαριασμοὶ εἰσοδήματος, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καταδειχθῆ ἡ ἀνισότης τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος μεταξὺ τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς καὶ τῆς ὑπολοίπου χώρας. Ὅπως δὴποτε, ὅλαι αἱ ἐκτιμήσεις ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν εἶναι περίπου διπλάσιον τοῦ ἀντιστοίχου τοῦ συνόλου τῆς χώρας, τριπλάσιον τοῦ ὑπολοίπου τῆς χώρας (δηλαδὴ ὀλοκλήρου τῆς χώρας μετ' ἀφαίρεσιν τῆς κεντρικῆς περιοχῆς), καὶ ὅτι μόνον τὸ εἰσόδημα αὐτῆς τῆς περιοχῆς ὑπερβαίνει τὸ μέσον κατὰ κεφαλὴν ἐθνικὸν εἰσόδημα (ὅλαι αἱ λοιπαὶ περιοχαὶ τῆς χώρας ἀπολαύουν εἰσόδημα κάτω τοῦ μέσου ἐθνικοῦ). Τὸ ὑψηλότερον εἰσόδημα προσελκύει, ἐντόνως τὸν πληθυσμὸν καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς καταναλωτικῆς δυνάμεως, με συνέπειαν νέαν προσέλκυσιν τῆς βιομηχανίας κ.ο.κ.

Ἀντιμετωπίζομεν σαφῶς ἐνταῦθα τὸ τυπικὸν πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξὺ βιομηχανοποιημένων καὶ ἀγροτικῶν χωρῶν ἢ περιοχῶν, ἢ, ὅπερ ἀληθέστερον, μεταξὺ μητροπόλεως καὶ ἀποικιῶν. Διὰ νὰ ἀποδείξετε τοῦτο δὲν ἔχετε παρὰ νὰ ἐρωτήσετε ἕνα οἰονδὴποτε κάτοικον τῆς κεντρικῆς περιοχῆς ἐὰν θὰ ἐδέχετο νὰ μεταβῆ καὶ κατοικήσῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν, με τὸ ἴδιον εἰσόδημα τὸ ὁποῖον ἀπολαμβάνει εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν. Ἡ ἀπάντησις θὰ εἶναι ἐν ἀδίστακτον «ὄχι». Ἐρωτήσατε ἤδη κατ' ἀντίστροφον τρόπον ἕνα κάτοικον οἰασδὴποτε ἐλληνικῆς ἐπαρχίας—ἡ ἀπάντησις θὰ εἶναι ἐν ἀδίστακτον

«ναί». Τοιούτου εἴδους καταστάσεις μόνον εἰς τὸ σχῆμα «μητρόπολις - ἀποικία» ἐμφανίζονται.

Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι προμηθεύουν εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις βιομηχανίας τοὺς «φυσικοὺς» συντελεστάς τῆς παραγωγῆς—πρώτας ὕλας, ἐργατικὸν δυναμικόν. Ἡ παραγωγή λαμβάνει χώραν ἐν Ἀθήναις καὶ ὀλοκληρὸς ἢ ἐκ τῆς βιομηχανοποιήσεως προστιθεμένη ἀξία παραμένει εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς βιομηχανικῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐπὶ τῆς πρωτογενοῦς οἰκονομίας τῆς ὑπολοίπου χώρας ἐπεκτείνει συνεχῶς καὶ περισσότερο τὰ ὄρια τοῦ ὕδροκεφάλου καὶ ἐντείνει τὸ ἀνοιγμὰ τῆς, κλασσικῆς πλέον καταστάσεως, περιφῆμου «ψαλίδος» μεταξύ τιμῶν βιομηχανικῶν καὶ γεωργικῶν εἰδῶν, μεταξύ δευτερογενοῦς καὶ πρωτογενοῦς εἰσοδήματος.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ πληθυσμὸς ἐκ τῆς ὑπολοίπου χώρας μετακίε εἰς Ἀθήνας—ὅταν δὲν μεταναστεύῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Κυβερνητικὴ πολιτικὴ καὶ μέτρα: Ἀνωτέρω κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἐντοπισθοῦν, εἰς τὰς γενικὰς των τοὺλάχιστον γραμμὰς, τὰ αἷτια καὶ τὸ μέγεθος τῆς πληθυσμιακῆς, οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς συγκεντρώσεως εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν. Ἐκ τῶν παρατεθέντων στοιχείων ἀνεφάνη ἐπίσης ὅτι ὑφίσταται πρόβλημα ὑποαστυφιλίας διὰ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἢ ὅποια διὰ πολλὰς ἐκ τούτων λαμβάνει τὴν μορφήν προϋούσης διαρροῆς τοῦ πληθυσμοῦ των, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν—καὶ θὰ καταδειχθῇ ἐναργέστερον κατωτέρω—ὅτι ὑφίσταται εἰσέτι πρόβλημα ὑπερπληθυσμοῦ εἰς τὸν γεωργικὸν τομέα.

Κατὰ τὰς προγραμματικὰς δηλώσεις του ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῆς 30ῆς παρελθόντος μηνός, ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἐτόνισεν ὅτι εἰς ἐκ τῶν κυρίων στόχων τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς Κυβερνήσεως θὰ εἶναι ἡ ἰσόρροπος ἀνάπτυξις τῶν διαφόρων περιφερειῶν τῆς χώρας—καὶ ἡ δικαιότερα γεωγραφικὴ κατανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ δοθεῖσα ἔμφρασις εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν τοῦτον σκοπὸν διανοίγει νέους ὀρίζοντας καὶ προσανατολισμοὺς εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας, δεδομένου ὅτι δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι συστηματικὴ καὶ σχεδιασμένη πολιτικὴ περιφερειακῆς ἀναπτύξεως δὲν ὑπῆρξεν μέχρι σήμερον.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὅποτε ἐνετάθη ἡ ὀξύτης τοῦ προβλήματος, ἐλήφθησαν ὠρισμένα μέτρα καθορίζοντα κίνητρα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν οἰκονομικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν ἐπαρχιακὴν Ἑλλάδα, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ τὸν βιομηχανικὸν τομέα. Τὰ κυριώτερα τῶν μέτρων τούτων εἶναι τὰ ἀκόλουθα, δι' ὧν χορηγοῦνται πλεονεκτήματα εἰς τὴν ἐπαρχιακὴν βιομηχανίαν, πέραν τῶν γενικῶν εὐεργετημάτων, τὰ ὅποια ἀπολαμβάνει πᾶσα βιομηχανικὴ ἐπιχείρησις τῆς χώρας ὡς ἐκ τῆς ἐμφάσεως, ἢ ὅποια δίδεται εἰς τὴν ἐκβιομηχανίαν :

— Ἀναγνωρίζεται ἀφορολόγητος κράτησις ἴση πρὸς 25%, ἢ 40% διὰ

τάς νήσουν ἐκτὸς τῆς Εὐβοίας, ἐπὶ τῶν ἐτησίων καθαρῶν κερδῶν, πρὸς σχηματισμὸν ἀποθεματικῶν διὰ τὴν κάλυψιν μελλοντικῶν ζημιῶν.

— Ἀναγνωρίζεται ἀφορολόγητος κράτησις ἴση πρὸς 40%, ἢ 80% διὰ τὰς νήσους (περιλαμβανομένης τῆς Εὐβοίας), ἐπὶ τῶν ἐτησίων καθαρῶν κερδῶν, ἢ 60% καὶ 90% ἀντιστοίχως ἐπὶ τῶν φορολογητέων κερδῶν, πρὸς σχηματισμὸν ἀποθεματικῶν διὰ παραγωγικὰς ἐπενδύσεις (ἀγορὰ ἐξοπλισμοῦ, βελτίωσις ἐγκαταστάσεων κλπ.).

— Ἀναγνωρίζεται πρόσθετα ποσοστὰ ἀποσβέσεων, ἤτοι τὰ μέγιστα κανονικὰ καὶ συμπληρωματικὰ ποσοστὰ ἀποσβέσεων, τὰ ἀναγνωριζόμενα διὰ τὴν βιομηχανίαν γενικῶς, διπλασιάζονται εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐπαρχιακῆς βιομηχανίας.

— Ἀναγνωρίζεται ἔκπτωσης ἀπὸ 20%—40%, ἀναλόγως εἰδικωτέρων περιπτώσεων καθοριζομένων ὑπὸ τοῦ νόμου, ἐπὶ τοῦ ἐκάστοτε ποσοστοῦ τοῦ φόρου Κύκλου Ἐργασιῶν τῶν ἐπαρχιακῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

— Ἀναγνωρίζεται ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς ὑποχρέωσως πρὸς καταβολὴν δασμῶν καὶ συμπαρομαρτουσῶν ἐπιβαρύνσεων ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων μηχανημάτων, ἀνταλλακτικῶν κλπ. διὰ τὴν Ἴδρυσιν ἢ ἐπέκτασιν ἐπαρχιακῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων.

— Ἀναγνωρίζεται ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς ὑποχρέωσως πρὸς καταβολὴν τοπικῶς ἰσχυόντων φόρων ἢ δασμῶν.

— Ἀναγνωρίζεται ἀπαλλαγὴ ἐκ τῆς ὑποχρέωσως πρὸς καταβολὴν τοῦ φόρου τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ Νόμου 843) 48 (φόρος ἐπὶ τῶν καταβαλλομένων ἐργατικῶν, ὅστις ἀντικατέστησε τὰ διαπύλια τέλη).

— Ἀναγνωρίζεται ἔκπτωσης ἴση πρὸς 10%, ἢ 20% διὰ τὰς νήσους ἐκτὸς Εὐβοίας, ἐπὶ τῶν εἰσφορῶν ἐργοδοτῶν καὶ ἐργαζομένων εἰς τὸ Ἴδρυμα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἀσφαλιστικὰ ταμεῖα.

— Ἀναγνωρίζεται προτίμησις τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων τῶν ἐπαρχιακῶν βιομηχανιῶν κατὰ τὰς προμηθείας τοῦ Κράτους, τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων κλπ., ἀκόμη καὶ ἐὰν ἡ τιμὴ τῶν προϊόντων τούτων εἶναι ὑψηλότερα κατὰ 8% τῆς ἀντιστοίχου τιμῆς τῶν αὐτῶν προϊόντων, προσφερομένων ὑπὸ ἐπιχειρήσεων ἐγκατεστημένων εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν.

— Ἐθεσπίσθησαν μέτρα διὰ τὴν ταχεῖαν ἀπαλλοτρίωσιν ἐκτάσεων, προκειμένης ἰδρύσεως ἢ ἐπέκτασως βιομηχανιῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Φαίνεται πιθανὸν ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα ἢ ἕνια τούτων θὰ ἐξακολουθήσουν ἰσχύοντα εἰσέτι ἐπὶ μακρόν. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα εἰς πρόσφατον μελέτην τῆς προτείνει παράτασιν μέχρι τοῦ 1974.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ κρατικὴ πολιτικὴ τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως ὑπῆρξεν ἀσαφής. Δὲν εἶχε, π.χ. καθορισθῆ εἰς γενικὰς τοῦλάχιστον γραμμὰς, ἐὰν θὰ ἐπεδιώκετο καὶ διὰ ποῖα διαμερίσματα κοινοτικὴ ἀνάπτυξις, ἀνά-

πτυξίς τοπικῶν κέντρων, ἀνάπτυξις πόλων ἑλξέως, ἢ, ἀπὸ ἀπόψεως δραστηριότητος, ἐὰν θὰ ἐθίδετο ἔμφασις εἰς τὴν πρωτογενῆ, δευτερογενῆ καὶ τριτογενῆ παραγωγὴν—ὅποτε ὁ σχεδιασμὸς τῆς ἀναπτύξεως διαφέρει ὀλοσχερῶς. Κοινοτικὴ π.χ. ἀνάπτυξις σημαίνει ἀποδοχὴν τῆς ἀπόψεως περὶ εὐρείας διασπορᾶς τοῦ πληθυσμοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος εἰς ὀλόκληρον τὸ διαμερίσμα ἢ τὴν χώραν, ἀπάλλυνσιν τῶν διαφορῶν πυκνότητος τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς διαφόρους γεωγραφικὰς περιφερείας, μικρὸν μέγεθος ἐπιχειρήσεων κλπ. Ἡ ἀνάπτυξις ἀφ' ἑτέρου πόλων ἑλξέως σημαίνει τὴν δημιουργίαν «νησίδων» πληθυσμοῦ, προγραμματισμοῦ καὶ κατασκευῆς ἔργων κοινῆς ὠφελείας μαζικῶς χρησιμοποιοιμένων ὑπὸ κοινῶς συμμοιούντων μεγάλων τμημάτων πληθυσμοῦ—δίκτυον ὑδρεύσεως, ἀποχετεύσεως, σχολεῖα, γήπεδα κ.ἄ. Ποῖον ἐκ τῶν δύο συστημάτων θὰ ἀκολουθηθῆ; Ποῖα τὰ κριτήρια τῆς ἐπιλογῆς καὶ ἐπὶ ποίῳ δεδομένων βασίζονται;

Πρέπει τὰ Ἰωάννινα, π.χ. νὰ γίνουσι πόλος ἑλξέως διὰ τὸ γεωγραφικὸν διαμερίσμα τῆς Ἠπείρου; Ὑπάρχουσι αἱ προϋποθέσεις ἀναπτύξεως ἐκεῖ δευτερογενῶν δραστηριοτήτων, ὥστε νὰ συμφέρῃ ἢ ἀποθάρρυνσις τῆς ἀναπτύξεως ἢ τῆς προόδου τῶν Κοινοτήτων καὶ ἢ συγκέντρωσις πληθυσμοῦ εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὁ ἀνάλογος, ὡς ἐκ τούτου σχεδιασμὸς τῆς πόλεως (City Planning) κλπ.; Ποῖα ἡ θέουσα ἐμβέλεια τῆς ἑλξέως; Θὰ περιλαμβάνῃ π.χ. αὕτη τὴν γειτονικὴν περιοχὴν τῆς Θεσπρωτίας, ἢ θὰ πρέπει νὰ ἀναπτυχθῆ εἰς—ἢ περισσότεροι—πόλοι ἑλξέως εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν; Μέχρι ποίου σημείου εἶναι δυνατὸς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεσθαι τὸ οἰκονομικόν, κοινωνικὸν καὶ πολιτιστικὸν optimum, ὁ συνδυασμὸς κοινοτικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀναπτύξεως εὐρυτέρων πληθυσμιακῶν κέντρων; Ὑπάρχουσι αἱ προϋποθέσεις καὶ εἶναι σύμφωρος ἢ ἀνάπτυξις τῶν Πατρῶν εἰς πόλον ἑλξέως διὰ τὴν βορειοδυτικὴν Πελοπόννησον, ἢ μήπως—καὶ βάσει ποίῳ κριτηρίῳ—εἶναι πλέον σύμφωρος ἢ ἀνάπτυξις τῶν ἐπὶ μέρος τοπικῶν κέντρων (πρωτευουσῶν, π.χ. τῶν Ναμῶν);

Ἡ χάραξις τῆς καταλλήλου πολιτικῆς, ἢ ὁποῖα θὰ ἐναρμονίζῃ βραχυχρονίους σκοποὺς διὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ρεύματος πρὸς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν καὶ μακροχρονίους τοιοῦτους, ἀποδλέποντας εἰς τὴν ὀρθολογικὴν ἀναδιάταξιν τῆς οἰκονομίας μας ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως, προϋποθέτει σοβαρὰν ἔρευναν καὶ μελέτην ἐπὶ τῇ βάσει προκαθορισμένων σκοπῶν.

Τὸν κορμὸν τῆς μέχρι τοῦδε πολιτικῆς μας περιφερειακῆς ἀναπτύξεως ἀποτελοῦν τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα μέτρα, σκοποῦντα εἰς τὴν ὑποκίνησιν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἢ ὁποῖα εἶναι ὁ κύριος συντελεστὴς ἀναπτύξεως, δεδομένης τῆς φύσεως τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τῆς χώρας μας. Τὰ μέτρα ταῦτα δὲν φαίνεται νὰ ἐπέτυχον μέχρι σήμερον, ὡς τοῦλάχιστον δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐξ 788,8 ἑκατομμυρίων δραχμῶν ἀξίας ἀδειῶν διὰ τὴν ἱδρύσιν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ὑπὸ ἰδιωτῶν εἰς ὀλόκληρον τὴν χώραν κατὰ τὸ

1962, τά 590,4 έκατομμύρια άφοροϋν τήν περιοχήν Ἀθηνών - Πειραιώς. Ὁ «συντελεστής συγκεντρώσεως» τῆς βιομηχανίας εἰς τήν έν λόγω περιοχήν κατά τὸ έτος τοϋτο άνήλθεν εἰς 2,96 ὑπῆρξεν δηλαδή σχεδόν πενταπλάσιος τοϋ συντελεστοϋ συγκεντρώσεως εἰς τήν Δωδεκάνησον (0,64), ἡ ὁποία ἔρχεται άμέσως κατόπιν.

Τά μέτρα ταϋτα συνεπῶς δέν έπέτευχον νά προωθήσουν εἰς τήν αναμενόμενην ἔκτασιν τήν περιφερειακήν βιομηχανικήν ανάπτυξιν καί νά αναχαιτίσουν τήν βιομηχανικήν συμφόρησιν τῆς κεντρικῆς περιοχῆς. Πρόκειται περί μέτρων διά τῶν ὁποίων θεσπίζονται μερικαί, φορολογικῆς κυρίως φύσεως, ἀπαλλαγαί (εἰς τήν πραγματικότητα, τά πλείστα τούτων ἀπλῶς αναβάλλουν δι' εϋθετώτερον χρόνον τήν πληρωμήν τοϋ φόρου). Μία βαθυτέρα ὅμως καί ρεαλιστική μελέτη τῆς καταστάσεως πιστεύομεν ὅτι θά ἔπειθεν ὅτι ἀκόμη καί ἔάν ἔχορηγεῖτο πλήρης φορολογική ἀπαλλαγή, τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα δέν θά ἐπῆρχετο.

Συμπεράσματα καί κατευθύνσεις: Κατά τὰ δεδομένα τῆς ἀπογραφῆς Πληθυσμοϋ - Κατοικιῶν τοϋ 1961, ὁ άγροτικός πληθυσμὸς¹ τῆς χώρας άνέρχεται εἰς 43,6 % τοϋ συνολικοϋ πληθυσμοϋ αϋτῆς ὁ ἡμισιαστικός εἰς 12,9% καί ὁ άστικός εἰς 43,5%. Πλέον τοϋ ἡμίσεος τοϋ άστικοϋ πληθυσμοϋ κατοικεῖ εἰς τήν κεντρικήν περιοχήν.

Ἐάν δέ ὡς κριτήριον ληφθῆ (ἔπερ ὀρθότερον) ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπασχολωμένων, ὅτε τὸ ποσοστὸν τῶν ἔργαζομένων εἰς τὸν γεωργικὸν τομέα άνέρχεται εἰς 53,4% τοϋ συνόλου τῶν ἔργαζομένων².

Ὁ άγροτικός πληθυσμὸς παράγει περίπου 28% τοϋ Ἀκαθαρστοϋ Ἐγχωρίου Προϊόντος τῆς χώρας, ένῶ ὁ λοιπὸς πληθυσμὸς παράγει τὰ ὑπόλοιπα 72%. Τοϋτο σημαίνει ὅτι, ἀναλογικῶς, ἡ «έκροη» ἑκάστου ἔργαζομένου τοϋ μὴ άγροτικοϋ πληθυσμοϋ εἶναι κατά 3 φορές ὑψηλοτέρα τῆς έκροῆς ἑκάστου ἔργαζομένου τοϋ άγροτικοϋ πληθυσμοϋ (ἦτοι ἕκαστον ἐκ τῶν 53,4 ἑκατοστῶν τῶν ἔργαζομένων εἰς τήν γεωργίαν παράγει 0,52% τοϋ Ἀκαθαρστοϋ Ἐγχωρίου Προϊόντος, ένῶ ἕκαστον ἐκ τῶν ὑπολοίπων 46,6 ἑκατοστῶν τῶν ἔργαζομένων εἰς μὴ γεωργικὰς ἔργασίας παράγει 1,55% αϋτοϋ). Δέν ὑπάρ-

1. Κατά τοὺς ὀρισμοὺς τῆς ΕΣΥΕ, άγροτικός πληθυσμὸς εἶναι ὁ διαβιῶν εἰς οἰκισμοὺς 0 - 1.999 κατοίκων, ἡμισιαστικός ὁ διαβιῶν εἰς οἰκισμοὺς 2.000 - 9.999 κατοίκων καί άστικός ὁ διαβιῶν εἰς οἰκισμοὺς 10.000 κατοίκων καί άνω, άνεξαρτήτως εἶδους ἀπασχολήσεως.

2. ΕΣΥΕ, «Ἀποτελέσματα τῆς Ἀπογραφῆς Πληθυσμοϋ - Κατοικιῶν τῆς 19 Μαρτίου 1961» δειγματοληπτική ἐπεξεργασία, τεϋχος ΙΙΙ, σελ. 21 : σύνολον ἀπασχολωμένων 3.663.100, ἀπασχολούμενοι εἰς τήν γεωργίαν 1.955.000, ἦτοι 53,4 %. Ὁρα καί Α. Θ. Ἀγγελοπούλου, «Τὸ Τρίπτυχον τῆς Ἀναπτύξεως καί ὁ Προγραμματισμὸς», ΝΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, Μάρτιος 1964, σελ. 229 ἑπ.

χουν στοιχεῖα διὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ εἰσοδήματος τῶν ἐργαζομένων εἰς τὰ ἡμιαστικά καὶ τὰ ἀστικά κέντρα κεχωρισμένως πρὸς ὑπολογισμὸν τῶν ἀντιστοίχων ἐκροῶν. Εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἡ ἐκροή τοῦ ἐργαζομένου εἰς τὰ ἀστικά κέντρα, ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ ἐργαζομένου εἰς τὴν κεντρικὴν περιοχὴν, εἶναι σημαντικῶς μεγαλυτέρα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται τὸ—γνωστὸν ἄλλωστε—γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει εἰσέτι ἔντονος ὑπερπληθυσμὸς εἰς τὸν γεωργικὸν τομέα, βραδεία αὐξησις πληθυσμοῦ εἰς ὠρισμένας πόλεις καὶ πληθυσμιακὴ διαρροή εἰς τὰς ὑπολοίπους, τέλος δὲ αὐξοῦσα εἰσοδή πληθυσμοῦ καὶ οἰκονομικῆς δραστηριότητος εἰς μίαν πόλιν, τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν—Πειραιῶς (Over-Urbanization).

Ἡ ἐξακολούθησις καί, πολλῶ μᾶλλον, ἡ ἐπίτασις τοῦ σχήματος τούτου, εἶναι σαφῶς ἀντικοινωνικὴ καὶ ἀντιοικονομικὴ. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν χώραν πλουτοπαραγωγικαὶ πηγαὶ πλημμελῶς ἐκμεταλλεύονται, ἐνῶ ὁ εἰς τὴν ὑπαιθρον διαδιδῶν πληθυσμὸς ἀπολαμβάνει ἐν ἀπαραδέκτως χαμηλόν, ὅχι μόνον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀντίστοιχον πληθυσμὸν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως ἐν σχέσει πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς κεντρικῆς περιοχῆς τῆς χώρας, πολιτιστικόν, κοινωνικόν καὶ οἰκονομικόν ἐπίπεδον ζωῆς.

Νομίζομεν ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως εἰς τὴν χώραν μας, εἰς τὴν ὁποίαν φαίνεται ἤδη νὰ δίδεται ἡ δέουσα ἔμφασις, θὰ πρέπει, ἀπὸ ἀπόψεως γενικοῦ προσανατολισμοῦ, νὰ τείνῃ δραστηκῶς εἰς περαιτέρω μείωσιν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Τοπικοὶ διαφορισμοὶ θὰ πρέπει βεβαίως νὰ γίνουιν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ εἶδους τῶν καλλιεργειῶν, τῆς προοπτικῆς ἀναδιαρθρώσεως αὐτῶν καὶ τοῦ βαθμοῦ μέχρι τοῦ ὁποίου καθίσταται δυνατὴ καὶ σύμφωρος ἡ ὑποκατάστασις τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας διὰ κεφαλαιουχικῶν μέσων (μηχανήματα κλπ.).

Ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος εἰς τὸν τομέα τῆς ἐπικοινωνίας καὶ μεταφορᾶς καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοποιίας³ θύναται νὰ ὀδηγήσουιν εἰς ἓνα πλήρη καὶ ὀρθὸν προγραμματισμὸν τῆς κατανομῆς τῶν οἰκισμῶν ἀνὰ τὴν χώραν. Ἀσύμφωροι ἀπὸ ἀπόψεως τόπου ἐγκαταστάσεως οἰκισμοὶ δέον νὰ καταργηθοῦν καὶ ἡπροσπάθεια δέον νὰ στραφῇ εἰς τὴν δημιουργίαν μεγαλυτέρων οἰκιστικο-πληθυσμιακῶν μονάδων, ὀρθολογικῶς ἐγκατεστημένων. Τοῦτο κατ' ἀρχὴν θὰ μείωσῃ τὰ ἔξοδα καὶ θὰ αὐξήσῃ τὴν παραγωγικότητα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως. Ὁ ἐκτρεπόμενος δὲ ἐκ τῆς γεωργίας πληθυσμὸς θὰ δύναται νὰ ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τῶν μεγαλυτέρων τούτων μονάδων καὶ ὑπὸ τῶν

3. Κατὰ τὰς δηλώσεις τοῦ κ. Ἀντιπροέδρου τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν Βουλὴν τὴν 30-3-64, θὰ διατεθοῦν διὰ τὴν ἐπαρχιακὴν ὁδοποιίαν 650 ἑκατ. δρχ., ἐναντι 290 μέχρι σήμερον, θὰ διατίθενται δὲ κατ' ἔτος 400—500 ἑκατ. δρχ., διὰ τὴν δλοκλήρωσιν τοῦ δικτύου.

κυρίων πόλεων ἀνά τὴν χώραν καὶ νὰ προμηθεύσῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἐργατικὴν δύναμιν διὰ τὴν ἐπιτόπιον ἀνάπτυξιν δευτερογενῶν καὶ τριτογενῶν δραστηριοτήτων. Ἡ ἐκ τούτου προστιθεμένη ἀξία, ἀπολαμβανομένη ἐπιτοπίως, θὰ συντελέσῃ, εἰς τὴν ἀμβλυνσιν τῶν ἀπολύτων ἀνισοτήτων εἰσοδήματος εἰς τὰς διαφόρους περιοχάς, ἐνῶ ἡ ὀρθότερα ἀναλογία γεωργικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς καλλιεργούμενον ἔδαφος θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος τοῦ γεωργικοῦ τοιμέως. Ἔχομεν δὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι εἶναι ἀπολύτως δυνατὴ ἢ εἰς εὐρείαν κλίμακα ἀνάπτυξις συναγωνιστικῶν δευτερογενῶν δραστηριοτήτων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπαρχίαν. Ἡ θεωρία τῶν Big projects-capital intensive Industries δὲν εἶναι πάντοτε εἰς κάθε χώραν καὶ εἰς κάθε περίπτωσιν, ἢ πλεόν κατάλληλος καὶ ἐφαρμόσιμος διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν μιᾶς χώρας καὶ ὅτι ἀντιθέτως αἱ small business-labor intensive Industries ἀποδεικνύονται πολλάκις πλεόν κατάλληλοι.

Ἀπὸ ἀπόψεως μεθοδολογίας, ὑπάρχει ἀνάγκη στενῆς συναρτήσεως τοῦ γενικοῦ ἐθνικοῦ προγραμματισμοῦ πρὸς τὸν περιφερειακὸν προγραμματισμὸν, ἢ ὅποια φαίνεται νὰ καλύπτεται ἤδη. Λεπτομερεῖς ἔρευναι καὶ μελέται εἰς βάθος δεόν νὰ ἐκπονηθοῦν πρὸς προσδιορισμὸν τῶν δυνατοτήτων ἀναπτύξεως ἐκάστου εὐρέως γεωγραφικοῦ διαμερίσματος, ἐκάστης περιοχῆς καὶ ἐκάστης κυρίας πόλεως ἀνά τὴν χώραν. Ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ ἀξιολόγησις αὐτῶν τῶν δυνατοτήτων θὰ ἐπιτρέψουν ἐν συνεχείᾳ τὸν καθορισμὸν εἰδικῶν κινήτρων, ἀνταποκρινομένων εἰς ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν (ἀντὶ τῶν γενικῶν φορολογικῶν κινήτρων, τὰ ὅποια ἰσχύουν σήμερον), καὶ τὴν διενέργειαν συγκεκριμένης προπαγάνδας διὰ τὴν προσέλκυσιν ἐπιχειρηματιῶν. Τὸ παράδειγμα τῆς Ὀλλανδίας εἶναι λίαν χρήσιμον ἐν προκειμένῳ.

Ἐπὶ πλεόν, ἡ καθολικὴ ἀναδιοργάνωσις τοῦ Κράτους εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως. Πραγματικὴ ἐξουσία πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἐκάστοτε ἀνακυπτόντων προβλημάτων δεόν νὰ χορηγηθῇ εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχάς. Ἡ κατασκευὴ ἔργων ὑποδομῆς—ὁδῶν, λιμένων, συγκοινωνιακῶν διευκολύνσεων, ὑδραγωγείων, βιομηχανικῶν ζωνῶν κλπ.—δεόν νὰ ἐνταθῇ, καὶ ὑψηλῆς στάθμης χρηματοδοτικαὶ καὶ μορφωτικαὶ ἐγκαταστάσεις καὶ διευκολύνσεις καθὼς καὶ ἐγκαταστάσεις πολιτισμοῦ καὶ ψυχαγωγίας, δεόν νὰ διασπαροῦν εὐρέως εἰς «στρατηγικὰ» σημεῖα τῆς χώρας.

Δὲν νομίζω ὅτι ὑπάρχει κανεὶς ὁ ὁποῖος, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ σχεδιάσωμεν σήμερον τὴν κατανομήν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος τῆς χώρας μας, θὰ προέκρινε καὶ θὰ ἐπρότεινε τὸ ὑφιστάμενον σχῆμα. Τὸ λανθασμένον τοῦ πράγματος εἶναι πολὺ φανερόν. Ἐὰν τὸ λάθος ἐξακολουθήσῃ, τὰ ἀποτελέσματα θὰ εἶναι πολὺ δυσάρεστα, διότι τὰ «τεχνητὰ» πλεονεκτήματα δὲν δύνανται νὰ ἐξακολουθήσουν ἐπ' ἄπειρον.

Σήμερον, τὸ ὄνειρον παντὸς ὑπαλλήλου, παντὸς ἐπιχειρηματίου, παντὸς

ἀνθρώπου κατοικοῦντος εἰς τὴν ἐπαρχίαν, εἶναι ἢ μετακίνησις του εἰς τὰς Ἀθήνας. Σοβαροὶ βιομήχανοι ἐξ ἐπαρχιῶν μού ἔχουν πολλάκις ἐκφράσει τὸ παράπονον ὅτι τὸ Κράτος ἔχει θεσπίσει δύο μέτρα καὶ δύο σταθμὰ, εἰς βάρος των : ἐπιτρέπει καὶ δὴ διὰ χορηγήσεως κινήτρων, εἰς τὰς βιομηχανίας τῆς πρωτευούσης νὰ μεταφερθοῦν καὶ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἐνῶ ἀπαγορεύει τὸ ἀντίθετον εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς βιομηχανίας. Ὅταν δὲ ἀπήντησα ὅτι τὸ παράπονον φαίνεται περιέργον, διότι σκοπὸς τῆς ἐν προκειμένῳ κρατικῆς πολιτικῆς εἶναι ἢ υποδοθήσῃς τῆς ἐπαρχιακῆς βιομηχανίας καὶ ἢ ἀποσυμφορήσις τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν—Πειραιῶς, δι' ὃ καὶ ἔχουν θεσπισθῆ μέτρα ὑπὲρ τῆς ἐπαρχιακῆς βιομηχανίας, μού ἀπήντησαν ὅτι τὸ καλύτερον μέτρον θὰ ἦτο νὰ ἐπιτραπῆ αὐτοῖς ἢ ἐλευθέρῃ μεταφορᾷ τῶν ἐπιχειρήσεών των εἰς Ἀθήνας, διότι μόνον οὕτω θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιβιώσουν αἱ ἐπιχειρήσεις των, εὐχαρίστως δὲ θὰ ἀντήλασσον ἔναντι ἐνὸς τοιούτου μέτρου πάντα τὰ μέχρι τοῦδε θεσπισθέντα.

Καὶ δικαίως. Ὑπάρχουν αἱ Ἀθηναί—καὶ ἡ Ἑλλάς. Οἱ διαβιοῦντες εἰς τὰς Ἀθήνας αἰσθάνονται ὡς ὑπήκοοι μιᾶς χώρας 2.000.000 κατοίκων, ὅσος ὁ πληθυσμὸς τῆς περιοχῆς των. Ἡ ὑπόλοιπος χώρα εἶναι κάτι τὸ διάφορον. Εἰς Γερμανίαν, εἰς Γαλλίαν, εἰς Ὀλλανδίαν κλπ. ἀδιαφόρως μεταβαίνει ἀπὸ τῆς πρωτευούσης τῆς χώρας του εἰς ἄλλην πόλιν διὰ νὰ κατοικήσῃ καὶ ἐργασθῇ, διότι παντοῦ εἶναι τὸ ἴδιον. Εἰς τὴν χώραν μας ὅμως, ὅσαι οἰκονομικαὶ εὐκαιρίαι καὶ ὅσος πολιτισμὸς—τοῦλάχιστον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν συγχρόνων μέσων ζωῆς—ὑπάρχουν, εὐρίσκονται εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν—Πειραιῶς.

Πιστεύομεν ὅτι ἐκ τῶν ὅσων ἐλέχθησαν εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν καθίσταται ἀντιληπτὸν πόσον δύσκολον εἶναι τὸ πρόβλημα, πόσον τεραστίᾳ ἐργασία ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἐπίλυσίν του καὶ πόσον ὀλίγον δύναται νὰ ἀντιμετωπισθῇ μὲ κριτήρια γραφειοκρατικά, μὲ ἐπιπόλαια μέτρα ἢ μὲ ἡμίμετρα.

Ἀπαιτεῖται εἰδικότης, τόλμη, ρεαλισμὸς καὶ ἱεραποστολικὴ διάθεσις διὰ νὰ ἀντιμετωπισώμεν τὸ πρόβλημα κατὰ τὸν ὀρθὸν τρόπον. Ἀναμφιβόλως δέ, εἶναι ἤδη καιρὸς!